

על משמעותם של הכרובים במשנת הרמב"ם

א. מבוא

הכרובים מתוארים בספר שמות:

וְעָשִׂיתָ כַּפֶּרֶת זָהָב טָהוֹר אֲמֹתִים וְחֻצֵי אַרְכָּה וְאֵמָה וְחֻצֵי רֻחָבָה. וְעָשִׂיתָ שְׁנַיִם כָּרָבִים
זָהָב מִקְשָׁה תַעֲשֶׂה אֹתָם מִשְׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֶּרֶת. וְעָשִׂה כְּרוֹב אֶחָד מִקְצֵה מִזֶּה וְכְרוֹב אֶחָד
מִקְצֵה מִזֶּה מִן הַכַּפֶּרֶת תַעֲשׂוּ אֶת הַכָּרָבִים עַל שְׁנֵי קְצוֹתָיו. וְהָיוּ הַכָּרָבִים פְּרָשֵׁי כְנָפִים
לְמַעַל סֻכָּיִם בְּכַנְפֵיהֶם עַל הַכַּפֶּרֶת וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו אֶל הַכַּפֶּרֶת יִהְיוּ פְּנֵי
הַכָּרָבִים (כ"ה, יז-כ).

קטע זה מעורר כמה שאלות:

- מה הייתה צורת הכרובים?
- לשם איזו מטרה צוינו להכניס כרובים לקודש הקודשים של המשכן?¹
- כיצד מתיישב ציווי זה עם איסור עשיית פסלים או החזקתם,² במיוחד במקום השראת השכינה?³

ראשית נסקור את הפירושים העיקריים שנאמרו בנושאים אלו. בהמשך נרחיב את הדיבור על הרעיונות שהציעו הוגים שונים בזיקה לנושא הכרובים,⁴ ונתעכב בעיקר בהצגת שיטת הרמב"ם בנידון.

* ידידי ד"ר יצחק איזק, שעמו ליבנתי כמה מן הרעיונות, העיר הערות מחכימות על מאמר זה, ואני מודה לו על כך.

1. אותה שאלה מתעוררת לגבי הכרובים שהיו בבית המקדש שבנה שלמה המלך, ראה: מ"א ו', כג-כח.
2. "לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ" (שמות כ', ג).
3. "לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם" (שמות כ', יט).
4. מטרתי העיקרית היא להבין את הגותם של גדולי היהדות, בהנחה כי הוגה או פרשן יתבטא בהתאם להשקפת עולמו. אין לראות אפוא ביישוב קושיות או בהרמוניטיקה צעד טכני, אלא ביטוי לגישה פילוסופית המאפיינת אותו הוגה.

ב. צורת הכרובים

המילה "כרוב" מופיעה כמה פעמים בתנ"ך.⁵ לפי ההקשר, נראה שמדובר במלאכים. על צורתם נאמר שהיו להם כנפיים ופנים. ישנה אפוא אי-וודאות לגבי פירושה המדויק של המילה "כרוב". וכך כתב הרב כשר:⁶

המלה 'כרובים' היא מן המלים הבודדות בתנ"ך, והתרגומים [...] כולם מתרגמים כרובים בלי שום פירוש, משום שאין אנו יודעים ברור שורשה⁷ ומהי מהותה, תבניתה וצורתה [...] למרות שהיו הכרובים קיימים בפועל בבית ראשון, ובבית שני היו מצוירים בקודש הקדשים ועולי רגלים ראו אותה, בכל זאת אין לנו מושג ברור ומפורש בצורה.⁸

להלן יוצגו דעות הפרשנים על צורת הכרובים (לפי סדר כרונולוגי):

1. לדעת יוסף בן מתתיהו הכרובים הם:
יצורים בעלי כנף, שאינם דומים בצורתם לשום יצור מאלה שנראים לעין אדם: משה אומר שראם בצורת גלופים על כסא אלוהים.⁹
2. לפי התלמוד הבבלי, לכרובים דמות של ילדים:
מאי כרוב? אמר רבי אבהו: כרביא [רש"י: פני תינוק], שכן בבבל קורין לינוקא רביא. אמר ליה רב פפא לאב"י: אלא מעתה, דכתיב 'פני האחד פני הכרוב ופני השני פני אדם והשלישי פני אריה והרביעי פני נשר' [יחזקאל י', יד], היינו פני כרוב היינו פני אדם! [רש"י: מה הן פני כרוב מה הן פני אדם, וכי לא אחד הן?]. אפי רברבי ואפי זוטרי [רש"י: האחד פני גדול והאחד פני קטן] [חגיגה יג ע"ב].
וכך מבאר רש"י את הפסוק "ועשית שנים כרבים זהב מקשה תעשה אתם משני קצות הכפרת" (שמות כ"ה, יח): "דמות פרצוף תינוק להם". הרמב"ם (מורה הנבוכים ח"ג פ"א) כותב דברים דומים: "כרוב הוא הצעיר בגיל בבני אדם".
5. בראשית ג', כד; שמות כ"ו, א; שמ"ב כ"ב, יא; יחזקאל ט', ג; יחזקאל י', כ"ח, יד; תהילים י"ח, יא; פ', ב; צ"ט, א.
6. מ' כשר, תורה שלמה, מילואים על פרשת תרומה, נספח לכרך כב, ירושלים תשכ"ז, עמ' 17.
7. על שורש השם 'כרוב' ראה מגוון דעות שכולן מוטלות בספק, אצל: מ"ד קאסוטו ור"ד ברנעט, ערך 'כרוב', אנציקלופדיה מקראית ד, ירושלים 1962, עמ' 239-240.
8. קאסוטו מעיר שבפעם הראשונה שהמקרא מזכיר כרובים, המילה מופיעה בה"א הידיעה "אף על פי שלא נזכרו למעלה כל עיקר": "ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים ואת להט החרב המתהפכת לשמר את דרך עץ החיים" (בראשית ג', כד). לדעתו, עובדה זו מעידה על כך שהכרובים "כבר היו ידועים בישראל" (מ"ד קאסוטו, מאדם עד נח, ירושלים תשי"ג,² עמ' 46).
9. יוסף בן מתתיהו [פלביוס יוספוס], קדמוניות היהודים, תרגם אברהם שליט, ספר שלישי, ו, ה, ירושלים 1949, עמ' 87.

על משמעותם של הכרובים במשנת הרמב"ם

3. לפי דעה אחרת בגמרא, יש להם דמות של נער ונערה:
- אמר רב קטינא: בשעה שהיו ישראל עולים לרגל, מגללים להם את הפרוכת, ומראים להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה, ואומרים להן: ראו חיבתכם לפני המקום כחיבת זכר ונקבה (יומא נד ע"א).
- וכן כותב המיוחס לרש"י (לדה"ב ג', י'): "תבנית ילדים וילדות עשה לכרובים"¹⁰.
4. לפי רשב"ם,¹¹ יש להם צורת עופות, על פי הפסוק ביחזקאל (כ"ח, יד): "את כרוב ממשח הסוכך וכו'". רש"י מבאר שם: "כרוב ממשח הסוכך - את עוף מדה, כלומר העוף הגדול הסוכך בכנפיו סכך רב"¹².
5. לפי ר' אברהם אבן עזרא, פירוש המלה כרובים הוא צורות, כך שהמינוח כרובים אינו מציין דמות מסוימת כלשהי.¹³
6. רבנו בחיי, שמסתמך על הגמרא במסכת חגיגה המובאת לעיל, בדעה ש"אחד כצורת אדם גדול, השני כצורת ילד קטן"¹⁴.
7. לפי ר' עובדיה ספורנו, "הם פני אדם ולהם כנפיים"¹⁵.
8. בקרב החוקרים החדשים, יש שתיארו אותם, על פי תמונות מצריות, בצורת נערים בעלי כנפיים או נערות בעלות כנפיים. אחרים סברו, שצורתם הייתה דומה לצורת השוורים המיסופוטמיים, בעלי כנפיים וראש אדם.¹⁶ גראהם ומיי¹⁷ סוברים שצורתם צורת ספינקס, אריה בעל ראש אדם, שכנפיו פרושות וקצות הכנפיים נוגעות זו בזו. דעה זו נסמכת על תבליטים ופיתוחי שנהב שנמצאו בסוריה ובארץ ישראל. אלא שההשערה שהייתה לכרובים צורת חיה או בהמה בעלת ארבע רגליים אינה מתיישבת בדברי הכתוב, האומר שהיו הכרובים
10. י' נחשוני (הגות בפרשיות התורה, בני ברק תשמ"ט, עמ' 336), מביא את פירושו של רש"י אבל טוען שאין להביא ראיה מהפסוק שבדברי הימים, מפני שמדובר שם בכרובים הנוספים שהועמדו על רצפת בית קודש הקודשים בבית המקדש.
11. לשמות כ"ה, יח. ובעקבותיו בפירוש החזקוני, על אתר.
12. בסוף פירושו, מביא רשב"ם את דעת חז"ל: "וחכמים פירשו פני תינוק". לפי מ' כשר (לעיל, הערה 6), עמ' 18, מתכוון רשב"ם לדעה המופיעה במסכת חגיגה (יג ע"ב) שהבאנו לעיל.
13. פירושו לשמות כ"ה, יח. וראה פירוש דומה על בראשית ג', כג. בפירושו הארוך לשמות ל"ג, כא, כותב ראב"ע: "ובעבור כי הנכבד באדמה הוא האדם, על כן צורת הכרובים". לפי דב שוורץ, זו הוכחה שהוא סובר שיש להם צורת אדם (ד' שוורץ, אסטרולוגיה ומגיה בהגות היהודית בימי הביניים, רמת גן 1999, עמ' 74, הערה 41). א' וייזר (פירושי התורה לרבינו אברהם אבן עזרא, שמות, ירושלים 1977, עמ' רטז, הערה 90) לא רואה בזה כל הוכחה, עיין שם.
14. פירושו לשמות כ"ה, יח.
15. פירושו לשמות כ"ה, יח.
16. ראה: מ"ד קאסוטו (לעיל, הערה 8), עמ' 17.
17. W.C. Graham and H.G. May, *Culture and Conscience*, Chicago 1936, p. 250.

סוככים בכנפיהם על הכפורת. אילו היו בעלי ארבע רגליים, לא בכנפיהם היו סוככים על הכפורת, אלא באורך גופם. במיוחד קשה לקבל השערה זו על הכרובים שבמקדש שלמה, ששם מדובר על קומתם, משמע שהיו עומדים על רגליהם.¹⁸

לסיכום, רוב הפרשנים מחזיק בדעה שצורת הכרובים הייתה אנושית (שני ילדים, נער ונערה, מבוגר וילד, או שני אנשים מבוגרים) אלא שבנוסף היו להם כנפיים. פרשנים בודדים סוברים כי צורת הכרובים הייתה שונה מצורת האדם (בעלי חיים או יצור שאינו קיים בבריאה), או לא ידועה כלל. לדעת הכול המילה "כרוב", הן בפרשת הארון הן בתנ"ך כולו, מצביעה כאמור על מלאך.

ג. תפקידם של הכרובים

פירושים רבים ניתנו למשמעותם של הכרובים, מבחינה סמלית ומוסרית,¹⁹ ואין בכוונתי להציג כאן את כולם. ברצוני להתייחס לכמה הסברים בעלי משמעות הגותית מקורית לדעתי, ולהרחיב את הדיבור על הרקע ההגותי המבסס אותם. אתעכב במיוחד על משנת הרמב"ם בנידון.

אמצעי להורדת כוחות אלוהיים לידי האדם

ר' יהודה הלוי ור' אברהם אבן עזרא סוברים שהכרובים מהווים אמצעי להעברת כוחות אלוהיים לידי האדם. כך מבין ריה"ל באופן כללי את תפקידו של המשכן, שהוא לדעתו כלי להשכנת השכינה בקרב עם ישראל.²⁰ ר' אברהם אבן עזרא מתייחס לכרובים באופן ספציפי, תוך כדי זיקה לגישת ר' סעדיה גאון:

18. על פי מ"ד קאסוטו ור"ד ברנעט (לעיל, הערה 7), עמ' 241-242.

19. י' נחשוני (לעיל, הערה 10), עמ' 335-337. ראה גם פירושו של הרב אליהו מונק בצרפתית, **קול התורה**, פריז 1972, על אתר, וכן בתורה שלמה סעיף קל, על שמות כ"ה, יח.

20. ראה כוזרי מאמר א צז, מאמר ב כו ו-ג, מאמר ד ג. ד' שוורץ (המסתמך על מאמרו של ש' פינס, "על המונח "רוחניות" ומקורותיו ועל משנתו של יהודה הלוי", **תרביץ** נז, תשמ"ח, ראה בעיקר עמ' 529), טוען כי לדעת ריה"ל ציווי התורה מהווים אלטרנטיבה למעשים מאגיים שהיו רווחים בקרב הגויים, ואין הבדל עקרוני ביניהם חוץ מזה שציווי התורה מועילים לעומת מעשי הגויים שאינם מועילים. יוצא אפוא שלפי רבי יהודה הלוי, לפי הבנתו של פינס, "היהדות היא תיאורגיה יעילה ומועילה, ואילו הדתות הפגניות [...] הן תיאורגיות שאין להן שחר". זה בעצם ההבדל שבין מעשה העגל לבין מעשה המשכן. שוורץ מציג דעה זו בהרחבה, אלא שהוא מודה שאין הדברים מפורשים בספר הכוזרי אלא נרמזים בלבד. ראה: ד' שוורץ (לעיל, הערה 13), עמ' 32-36. ראה לעומת זאת דעתו של י' היינמן, **טעמי המצוות בספרות ישראל**, ירושלים תשכ"ו, עמ' 60. בנוסף, נראה לי שיש לחלק בין "תיאורגיה" -

על משמעותם של הכרובים במשנת הרמב"ם

והגאון הזכיר, כי שמונה עשר דברים הם במשכן, שהוא עולם אמצעי, וכמוהם בעולם העליון, וככה העולם הקטן. הנה הכלל, כל כרוב נעשה לקבל כח העליון, גם בעבור שילמוד המשכיל (ראב"ע לשמות כ"ו, מ).

המשכן בכלל, והכרובים בפרט, משמשים ככלי להעברת כוחות שמקורם בעולם העליון, עולמו של הקב"ה ומלאכיו, לעולם התחתון, עולמם של בני האדם. כוחות אלה מיועדים בעיקר לאדם המשכיל, המסוגל לקלוט אותם באמצעות כלים של העולם האמצעי - המשכן והמקדש.²¹

הכרובים מייצגים את המרכבה האלוהית

לפי רמב"ן, הכרובים שבמשכן ושבמקדש הם 'העתק' של הכרובים הסובבים את כיסא הכבוד והמרכבה, על פי תיאורם בספר יחזקאל (פרק א'). תפקידם הוא דומה, וגם במשכן ובמקדש באה השכינה לדבר עם משה מעל לכפורת מבין שני הכרובים:

ונתת הכפורת עם כרוביו [...] על הארון מלמעלה [...] כדי שיהיה לי כסא כבוד, כי אני אועד לך שם ואשכין שכינתי עליהם ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים בעבור שהוא על ארון העדות, והנה הוא במרכבה אשר ראה יחזקאל [...] ולכך נקרא יושב הכרובים, כי היו פורשי כנפיים להורות שהם המרכבה נושאי הכבוד (רמב"ן לשמות כ"ה, כא).

המהדיר, רח"ד שעוועל, מפרש דבריו:

היו פורשי כנפיים למעלה, לקבל השפע²² ולהורות שהם תבנית לכרובים נושאי הכבוד, כי הם רומזים כי למעלה מהם דוגמתם.

ייתכן כי מקור שיטת רמב"ן הוא המדרש הבא:

רבי נתן אומר: חביב מעשה הארון ככסא הכבוד של מעלה, שנאמר [שמות ט"ו, יז]: 'מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך', שהמקדש מכוון כנגד בית המקדש, והארון כנגד הכסא. עשה למעלה הימנו כפורת כשרפים שהם עומדים ממעל לו. עשה בו שני כרובים שהם חביבים כנגד שמים וארץ שהיה בהם מושבו של הקב"ה [...] כך השכינה נתונה למעלה משני כרובים שנתונים מזה ומזה הם מכוונים [...] כנגד כסא

מעשה האל - לבין דגם "מגי-אסטרל" - שמתאפיין בזה שהוא מצליח לעקוף את רצון האל. שוורץ לא עושה הבחנה זו.

21. ראה: ד' שוורץ (לעיל, הערה 13), עמ' 76: "הכרובים נועדו למשוך את כוחות הכוכבים". לפי שוורץ, לזה מתכוון ראב"ע כשהוא מדבר על "כוח עליון" (שם, עמ' 68-63). לפי י' היינמן (לעיל, הערה 20, עמ' 69), ראב"ע רואה בבית המקדש אמצעי "להוריד ארצה את הכוח האלוהי, להעלות את העם שהמקדש בתוכו מפני התקפות אויביו". אינני בטוח שהיינמן ושוורץ מבינים את ראב"ע הבנה זהה.

22. ד' שוורץ (לעיל, הערה 13, עמ' 129) מכנה את השפע הזה "שפע אסטרל".

הכבוד שמכוון כנגד הקב"ה [...] ואף בשעה שהיו נוסעים לא היו פורסים עליו לא בגד ארגמן ולא תולעת שני אלא בגד כליל תכלת. למה? שהתכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע דומה לכסא הכבוד (במדבר רבה פרשה ד יג).

תפקיד המשכן ובית המקדש הוא אפוא "לקלוט" את השכינה עלי אדמות, בתור המשך תמידי לאירוע חד-פעמי של התגלות ה' בהר סיני. לכן עליהם להיות במידת האפשר דומים להיכל ה' האמתי. זה בעיקר ייעודם של הכרובים, שאינם אלא הבסיס לשכינת ה'. וכך כותב רמב"ן במקום אחר:

עקר החפץ הוא במשכן מקום מנוחת השכינה שהוא הארון [...] וסוד המשכן הוא שיהיה הכבוד אשר שכן על הר סיני שוכן עליו בנסתר [...] והיה במשכן תמיד עם ישראל הכבוד שנראה להם בהר סיני, ובבא משה היה אליו הדבור אשר נדבר לו בהר סיני (רמב"ן לשמות כ"ה, ב).

מכשיר לידיעת מצב היחסים בין הקב"ה לעם ישראל

ר' מאיר שמחה הכהן מדווינסק, בפירושו על התורה **משך חכמה**, רואה בכרובים מכשיר המאפשר לעם ישראל לדעת אם הקב"ה מרוצה ממעשיהם או כועס עליהם:

והכרובים אין להם עבודה ושום מחשבה ועניין, רק זהו כמו הקברניט רוצה לדעת הרוח לאן נוטה, עושה תורן, כן עשה הבורא יתברך סימנים וציונים להודיע אם ישראל עושים רצונם של מקום בזמן ש'פניהם איש אל אחיו' (משך חכמה לשמות ל"ב, י).

בעל המשך חכמה מסתמך כנראה על דברי חז"ל:

כיצד הן [הכרובים] עומדים? רבי יוחנן ורבי אלעזר, חד אמר: פניהם איש אל אחיו, וחד אמר: פניהם לבית. ולמאן דאמר פניהם איש אל אחיו, הא כתיב [דה"ב ג', י]: 'ופניהם לבית'? לא קשיא: כאן בזמן שישראל עושים רצונו של מקום, כאן בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום²³ (בבא בתרא צט ע"א).

ייתכן להסתמך גם על הגמרא המובאת לעיל (יומא נד ע"א). בעל המשך חכמה נותן אפוא לכרובים משמעות אינסטרומנטלית בלבד. הכרובים לפי דבריו אינם מייצגים שום ישות עליונה, וכן אין להם משמעות עילאית או קדושה עצמית מכל סוג שהוא. כמו כן, מורגשת בדברי המשך חכמה כוונה ברורה להתרחק מכל הסבר מיסטי או אלגורי.²⁴

23. המפרשים דנים בסתירה שבין גמרא זו לבין הגמרא ביומא שלפיה הכרובים היו מעורים זה בזה בזמן חורבן הבית, כמובא להלן, שהרי באותה תקופה בני ישראל לא עשו רצונו של הקב"ה. ואין כאן המקום להתייחס לשאלה זו.

24. בגישה הזאת נאמן בעל המשך חכמה לשיטתו להתרחק ממתן משמעות טרנסצנדנטלית לחפצי פולחן ה'. בפירושו על שבירת הלוחות על ידי משה רבנו (שמות ל"ב, יט) הוא מבאר:

על משמעותם של הכרובים במשנת הרמב"ם

הכרובים באים לסמל את הרוחות המניעות את העננים

מ"ד קאסוטו ור"ד ברנעט²⁵ מציגים את האפשרות הבאה:

יש מקום לשער שהכרובים המולכים את המרכבה בכנפיהם מסמלים את הרוחות המניעות את העננים. כנראה גם בבראשית ב', כד, הכרובים מסמלים את הרוחות כלומר את רוחות הסערה שהן והברקים (להט החרב המתהפכת) מצטרפים למנוע את בני האדם מלעלות על ההר שבראשו עומד גן העדן. הכרובים שבשאר חלקי המשכן והמקדש אינם אלא קישוטים המיוסדים על הכלל שהמקדשים של מטה מקבילים למקדש של מעלה ומסמלים אותו בכל פרטיהם.

הכרובים מעידים על הקשר האינטימי שבין הקב"ה לבין כנסת ישראל

ניתן להציע שהכרובים מעידים על קשר אינטימי בין הקב"ה לכנסת ישראל, בדומה לזה הקיים בין איש לאשתו.²⁶ וכך משמע מהגמרא שהובאה לעיל:

רב יהודה רמי: כתיב: 'ויראו ראשי הבדים' [מל"א ח', ח] וכתוב 'ולא יראו החוצה' [שם]. הא כיצד? נראין ואין נראין. תניא נמי הכי: 'ויראו ראשי הבדים'. יכול לא יהו זזין ממקומן? תלמוד לומר: 'ויארכו הבדים' [שם]. יכול יהו מקרעין בפרוכת ויוצאין? תלמוד לומר: 'ולא יראו החוצה'. הא כיצד? דוחקין ובולטין ויוצאין בפרוכת, ונראין כשני דדי אשה, שנאמר: 'צרור המר דודי לי בין שדי ילין' [שה"ש א', ג]. אמר רב קטינא: בשעה שהיו ישראל עולין לרגל מגללין להם את הפרוכת, ומראין להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה, ואומרים להן: ראו חיבתכם לפני המקום כחיבת זכר ונקבה. מתיב רב חסדא: 'ולא יבאו לראות כבלע את הקדש' [במדבר ד', כ], ואמר רב יהודה אמר רב: בשעת הכנסת כלים לנרתיק שלהם. אמר רב נחמן: משל לכלה, כל זמן שהיא בבית אביה, צנועה מבעלה, כיון שבאתה לבית חמיה, אינה צנועה מבעלה

"ואל תדמו כי המקדש והמשכן המה עניינים קדושים מעצמם, חלילה! [...] ויותר מזה: הלוחות - 'מכתב אלקים' - גם המה אינם קדושים בעצם רק בשבילכם, וכאשר זנתה כלה בתוך חופתה, המה נחשבים לנבלי חרש ואין בהם קדושה מצד עצמם, רק בשבילכם שאתם שומרים אותם. סוף דבר: אין שום עניין קדוש בעולם מיוחס לו העבודה והכניעה, ורק השי"ת שמו הוא קדוש במציאות המחויבת, ולו נאווה תהילה ועבודה, וכל הקדושות המה מצד ציווי שצווה הבורא לבנות משכן לעשות בו זבחים וקורבנות לשם יתברך בלבד". לפי בעל המשך חכמה, לא קיימת קדושה עצמית לשום מקום או בניין או חפץ, אלא קדושה היא התפקיד המיוחד שממלא החפץ או המקום, תפקיד שבא לידי ביטוי על ידי המצוות שיש לקיים בענייניו. גישה זו היא כנראה גישתו של הרמב"ם, שבעל המשך חכמה הולך בעקבותיו, וראה בנידון 'לוינגר, הרמב"ם כפילוסוף וכפוסק, ירושלים תש"ן, פרק שביעי, עמ' 88-99.

25. מ"ד קאסוטו ור"ד ברנעט (לעיל, הערה 7), עמ' 243. וראה: מ"ד קאסוטו (לעיל, הערה 8), עמ' 117.

26. לא מצאתי פרשן המקשר בצורה מפורשת בין רעיון זה לבין מצוות הכרובים. אולם לדעתי, הסבר זה מתחייב מהגמרא שמובאת להלן.

[...] כתיב: 'ויפתח על הלחת ידתיה ועל מסגרתיה כרובים אריות ותמרת כמער איש וליות סביב' [מל"א ז', לו]. מאי 'כמער איש וליות'? אמר רבה בר רב שילא: כאיש המעורה בלווייה שלו. אמר ריש לקיש: בשעה שנכנסו נכרים להיכל ראו כרובים המעורין זה בזה, הוציאון לשוק ואמרו: ישראל הללו, שברכתן ברכה וקללתן קללה, יעסקו בדברים הללו? מיד הזילום, שנאמר: 'כל מכבדיה הזילוה כי ראו ערותה' [איכה א', ח] (יומא נד ע"א).

חז"ל אינם נרתעים מלהציג את הקשר שבין הקב"ה לבין כנסת ישראל כקשר האינטימי שבין הדוד ורעייתו, בהתאם לפרשנותם על משמעותה של מגילת שיר השירים. הרי לפי חז"ל - ולפי פרשנים רבים ההולכים בעקבותיהם - אין לראות בברית הכרותה בין הקב"ה לעם ישראל עניין חוזי או הסכמי בלבד: מדובר בהתקשרות רגשית (כביכול) שאיננה מצטמצמת בגבולות רציונאליים, באשר אין בכוחם להביע את עומק הכמיהה ההדדית שבין ה' לעם ישראל.²⁷ לפי הסבר זה, הכרובים באים לסמל ולהזכיר לעם ישראל את האופי המיוחד של הברית שנכרתה בינו לבין הקב"ה. מטרתם היא גם לאפיין את מצוות אהבת ה' המוטלת על כל פרט ופרט, והם תורמים להבנת גדרה ואופייה.

ד. משמעות הכרובים לפי שיטת הרמב"ם

לרמב"ם גישה שונה לחלוטין. הוא בדעה כי הכרובים באים להזכיר לבני ישראל את קיומם של המלאכים, עניין שהוא לדעתו אחד מיסודות האמונה. שיטת הרמב"ם תואמת את מה שנאמר במדרש הגדול:²⁸

כרובים הללו למה לי, כדי לידע שיש כרובים למעלה, ומנין שיש כרובים למעלה, דכתיב (יחזקאל י', כ): 'היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ודע כי כרובים המה'. ותסגי ליה בחד, דלמא אתו למטעא ויאמרו אלוה הוא.²⁹

להבנת העניין על בוריו, עלינו להציג את שיטת הרמב"ם בנושא המלאכים.³⁰

27. ראה: משנה תורה, הלכות תשובה פ"י ה"ג; הרב אברהם יצחק הכהן קוק, **עולת ראייה** ב, ירושלים תשכ"ג, עמ' ג; 'י איזק וא' קליין, **בנבכי התשובה, ביאור להלכות תשובה לרמב"ם**, ירושלים תשנ"ז, עמ' 132-133. הובהר שם שלפי הרמב"ם, האמצעים להשיג את האהבה והדרך המובילה אליה הם אמנם אינטלקטואליים, בהתאם לגישתו הרציונאלית, אבל אין ספק שדרכים אלה מובילות לסוג של קשר שאינו מתמצה בגדרים רציונאליים בלבד.

28. מדרש הגדול שמות, מהד' מרגליות, ירושלים תשמ"ג, עמ' תקפ. היות ש"מדרש הגדול" הוא מדרש תימני מאוחר, לא ניתן לקבוע אם מקורו עתיק, או אם המדרש הושפע משיטת הרמב"ם.

29. נראה להלן שהרמב"ם מבטא את כל מה שנאמר במדרש זה, אלא שהוא מעניק לו, כהרגלו, לבוש פילוסופי.

30. שיטתו באה לידי ביטוי בעיקר במורה הנבוכים, ח"ב פרקים ג-ז (כל ההפניות והציטוטים -

על משמעותם של הכרובים במשנת הרמב"ם

באופן כללי אימץ הרמב"ם את מבנה היקום שהיה מקובל בקרב מדעני תקופתו והיה מבוסס בעיקר על ספרו של תלמי, **אלמגסטי**, שנכתב בשנת 150 לספירה בערך.³¹ מבנה זה תואר על ידו בקצרה בפרק שלישי של הלכות יסודי התורה: הוא בכלל גיאוצנטרי,³² ומורכב מספרות (גלגלים) המוכלות זו בתוך זו,³³ כאשר כוכבי הלכת ויתר הכוכבים קבועים באותם גלגלים ומסתובבים אתם.³⁴ הגופים השמימיים, העשויים מחומר מיוחד, המכונה "היסוד החמישי",³⁵ אינם גופים מתים אלא הם בעלי דעה ומכירים את הקב"ה ברמה העולה על זו של בני אדם.³⁶ יחד עם זה, כדי להסביר את תנועת הגלגלים, אריסטו חידש - והרמב"ם אימץ את דעתו - שלכל גלגל מתאים שכל נבדל המהווה את יסוד הגלגל והגורם לכך שהוא מתנועע בצורה מעגלית.³⁷ על פי זה מספר השכלים הנבדלים הוא כמספר הגלגלים, ולפי הרמב"ם השכלים הנבדלים של תורת אריסטו אינם אלא מה שמכונה **מלאכים** במסורת היהודית.³⁸

בעולם שמתחת לגלגל הירח, היינו בעולמנו מפני כדור הארץ ועד גובה הירח, אין שכלים נבדלים, אלא ישנם כוחות פיזיים ודחפים שונים, המשפיעים על כל המאורעות המתרחשים בקרבנו. גם כוחות אלה, שמקורם ברצון הקב"ה כמו יתר הבריאה, מכונים **מלאכים**.³⁹ יוצא אפוא שהמלאכים מהווים את מכלול האמצעים שבאמצעותם ברא הקב"ה את עולמו וממשיך לנהל אותו.

למהד' הרב יוסף קאפח, ירושלים תשל"ב.

31. לאמתו של דבר, הרמב"ם בעצמו מפקפק בנכונותם של פרטים מסוימים בתורת האלמגסטי, תוך הסתמכותו על מחברים אחרים, ראה על זה **במורה הנבוכים** (ח"ב פ"ט). יחד עם זה, אין הוא מעלה על הדעת לפקפק בעיקרה, ועובדה היא שתמונת מבנה העולם הגיאוצנטרי של תלמי החזיקה מעמד עד ימיו של קופרניקוס (המאה ה-16), דהיינו כ-1400 שנה.

32. הלכות יסודי התורה פ"ג ה"ד: "והארץ תלויה באמצע".

33. שם, ה"א.

34. שם, ה"ב.

35. **מורה הנבוכים** ח"ב; הקדמה עשרים ושש.

36. הלכות יסודי התורה פ"ג פ"ט.

37. **מורה הנבוכים** ח"ב פ"ד.

38. שם, פ"ו. יש להדגיש שקיים הבדל עקרוני בין אריסטו לבין הרמב"ם: לפי אריסטו, השכלים הנבדלים קדמוניים, כמו העולם כולו. לפי הרמב"ם הם נבראו על ידי הקב"ה. בנוגע לזיהוי השכלים הנבדלים עם המלאכים, ראה עוד את דבריו של ש' מונק (בתרגומו לצרפתית של **מורה הנבוכים**, מהדורה שנייה, פריז 1970, כרך 2, עמ' 60, הערה 3) המבהיר כי מקור השוואה זו הוא בפילוסופים הערביים, אבן-סינא או אל-גזאלי. מצד שני, הוא מציין כי אלברטוס הגדול מתנגד בתוקף לגישה זו שלדעתו היא גישה יהודית (שם, עמ' 67, הערה 4). וראה בהרחבה: צ' בלומברג, 'השכלים הנבדלים במשנתו של הרמב"ם', **תרביץ** מ, תשל"א, עמ' 216-225.

39. **מורה הנבוכים** ח"ב פ"ו.

ברם, תפקיד המלאכים אינו מצטמצם לניהול חוקי הטבע. הם ממונים גם על ניהול התקשורת שבין הקב"ה לבני אדם: הנבואה. אין הנביאים יכולים לקבל את המסרים האלוהיים בצורה ישירה,⁴⁰ אלא דרך שכל נבדל מיוחד הנקרא 'שכל הפועל'. שכל הפועל זה אינו אלא מלאך. וכך כותב הרמב"ם בפירוש המשניות:⁴¹

אחר [...] שזה מין האדם ימצא בהם [...] מידות מעולות [...] ושלמות גדולה [...] עד שהן מקבלות צורת השכל אז [...] ידבק אותו השכל האנושי בשכל הפועל ונאצל ממנו עליו אצילות נכבדה - ואלה הם הנביאים וזו היא הנבואה.⁴²

לפי הרמב"ם, המלאכים מהווים אפוא את מכלול הכוחות המתווכים בין הקב"ה לבין היקום כולו, הם שליחי הקב"ה, בעולם ובקרב בני האדם. לכן מובן מדוע סובר הרמב"ם כי "הדעה במציאות המלאכים קודמת לדעה בנבואה והדעה בנבואה קודם לדעה בתורה".⁴³ וכך הוא גם כותב שם:

הדעה במציאות המלאכים נספחת לדעה במציאות ה',⁴⁴ וכי בכך תתקיים הנבואה והתורה, ולחיזוק הדעה ביסוד הזה צווה יתעלה לעשות על הארון צורת שני מלאכים⁴⁵ לבסס מציאות המלאכים בדעת ההמון,⁴⁶ שהיא השקפה אמיתית שניה לדעה במציאות ה', והוא המקור לנבואה ולתורה, ומבטל עבודה זרה כמו שבארנו.

40. חוץ ממשה רבנו, כפי שיבואר להלן.
41. הקדמה לפרק חלק, יסוד שישי, תרגום ר' שלמה בר' יוסף בן יעקב הרופא מסרקוסטה.
42. וכן **במורה הנבוכים** שם, פ"ד ופ"ז. נציין שקיים הבדל עקרוני בין כלל הנביאים לבין משה רבנו: בניגוד ליתר הנביאים, משה זכה לתקשורת ישירה עם הקב"ה, כפי שמבאר הרמב"ם בהלכות יסודי התורה פ"ז ה"ו.
43. שם, ח"ג פ"ה. כאן מתייחס הרמב"ם לתפקידם של המלאכים בנושא הנבואה בלבד.
44. יש לשער שכוונת הרמב"ם כאן, שפעולות שליחי הקב"ה בעולם מעידות על קיומו, על אף העובדה כי אינו מוכיח את קיומו על ידיהם, וראה הלכות יסודי התורה פ"א ה"ה, וכן **מורה הנבוכים** בהקדמה לחלק ב. יחד עם זה, הוכחתו של הרמב"ם לקיום האל מבוססת על חיוב הקיום של מניע ראשון, המניע את כל הגלגלים, ותנועות אלה נגרמות על ידי מלאכים. כך שבכל זאת קיימת זיקה מסוימת בין מציאות הקב"ה לבין המלאכים.
45. כאן מתייחס הרמב"ם לכרובים כמלאכים 'סתם', ועובדה זאת תואמת את מה שנאמר **במורה הנבוכים** ח"ב פ"ו, וכן ח"ג פ"ג. מצד שני, במשנה תורה הלכות יסודי התורה פ"ב פ"ז משמע ש'כרובים' הוא כינוי של קטגוריה ספציפית של מלאכים. נראה שיש לראות בכרובים - גם אם מדובר בקטגוריה ספציפית של מלאכים - נציגים של כלל המלאכים.
46. הרב קאפח מציין (**מורה הנבוכים** עמ' שעט הערה 33) ש"ביסוס דעה זו בתודעת ההמון הוא בעצם ידיעת המצווה שבתורה לעשות שני כרובים, כי למעשה אין שום אדם רואה אותם פרט לכהן גדול ביום הכיפורים". אלא שלא ברור איך הרב קאפח מבין את הגמרא ביומא (נד ע"א) המובאת לעיל: "בשעה שהיו ישראל עולים לרגל, מגללים להם את הפרוכת, ומראים להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה, ואומרים להן: ראו חיבתכם לפני המקום כחיבת זכר ונקבה". כנראה הוא סובר שאין הרמב"ם מקבל דעה זו, כפי שנשער להלן, ויטען שהיא דעת יחיד, בהתאם למה שנכתוב להלן מסיבות אחרות.

על משמעותם של הכרובים במשנת הרמב"ם

והוא מטעים בהמשך דבריו כי הסיבה לזה שהכרובים היו שניים ולא אחד היא החשש שהמוני ישראל יחשבו שמדובר בייצוג של הקב"ה.

על הסבר זה מקשה רבנו שם טוב בן יוסף: "אם הכוונה בכרובים להראות שיש מלאכים, למה היו הכרובים על צורת איש ואישה ר"ל זכר ונקבה, ושהיו על זה התואר כבר יתבאר במסכת יומא".⁴⁷

אלא שבאופן בסיסי אין להקשות על הרמב"ם מדעה אחת בגמרא או במדרש,⁴⁸ מכיוון שבמקרים רבים הרמב"ם מביע דעה שאיננה תואמת את מה שנאמר בגמרא מסוימת.⁴⁹ דוגמה טיפוסית למקרה כזה היא דעתו שאין העולם קדמון, אבל הוא נצחי, והראב"ד מקשה עליו מהגמרא⁵⁰ שלפיה משך העולם אינו אלא ששת אלפים שנה. אלא שהרמב"ם הטעים בעצמו במורה הנבוכים ("ב פכ"ט) שמדובר כאן בדעת יחיד שאיננה מחייבת את היהודי המאמין.⁵¹ הרמב"ם מאמץ אפוא דעת חז"ל שלפיה יש לכרובים צורה של נערים, אבל התוספת המובאת במסכת יומא שיש להם צורה של זכר ונקבה, ושהם מעורים זה בזה לא מקובלת עליו. לפי הרמב"ם, היקום מורכב משלושה מרכיבים בלבד:

כל מה שברא הקב"ה בעולמו נחלק לשלשה חלקים: מהם ברואים שהם מחוברים מגולם וצורה והם הווים ונפסדים תמיד, כמו גופות האדם והבהמה, והצמחים והמתכות; ומהם ברואים שהם מחוברים מגולם וצורה, אבל אינם משתנים מגוף לגוף ומצורה לצורה כמו הראשונים, אלא צורתם קבועה לעולם בגולמם ואינם משתנים כמו אלו, והם הגלגלים והכוכבים שבהם... ומהם ברואים צורה בלא גולם כלל - והם המלאכים, שהמלאכים אינם גוף וגויה, אלא צורות נפרדות זו מזו (הלכות יסודי התורה פ"ב ה"ג).

מתעוררת השאלה: אם למלאכים אין צורה חומרית כלשהי, איך ייתכן להציג אותם על ידי צורות של בני אדם בעלי כנפיים? הרמב"ם עצמו עונה לשאלה זו במשנה תורה, בלי להתייחס דווקא לכרובים שבמשכן:

47. בפירושו על מורה הנבוכים ח"ג פמ"ה (דפוס ורשא תרל"ב, דף נו ע"ב). י' נחשוני (לעיל, הערה 10, עמ' 337), מיישב קושיה זו, על פי תורה תמימה על שמות כ"ה, יח סעיף כג. לפי בעל תורה תמימה, אין הוכחה מהגמרא ביומא שצורותיהם היו של זכר ונקבה, אלא הם היו מעורים זה בזה, בחיבה שהזכירה את החיבה השוררת בין איש לאישה. אבל הדברים דחוקים, בעיקר על פי מה שנאמר בהמשך הגמרא, כמובא לעיל.

48. וכך גם משמע מדברי הרמב"ם באיגרת המופנית לר' פינחס הדיין, ראה איגרות הרמב"ם, מהד' י' שילת, ירושלים תשנ"ה, עמ' תסא.

49. הוא אינו היחיד: ההוכחה לכך היא מגוון הדעות שהובאו לעיל בנושא צורת הכרובים.

50. ראש השנה לא ע"א, סנהדרין צז ע"א.

51. ראה: י' איזק וא' קליין (לעיל, הערה 27), פרק ח הלכה ח. ידוע כי הראב"ד לא הכיר את מורה הנבוכים, שתורגם לעברית אחרי מותו (בשנת 1199).

ומהו זה שהנביאים אומרים, שראו המלאך אש ובעל כנפיים? הכל במראה הנבואה ודרך חידה, לומר שאינו גוף ואינו כבד כגופות הכבדים, כמו שנאמר: 'כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא' [דברים ד', כד], ואינו אש אלא משל, וכמו שנאמר: 'עושה מלאכיו רוחות' [תהילים ק"ד, ד]. (הלכות יסודי התורה פ"ב ה"ד).

הרמב"ם סובר אפוא, שכנפי המלאך באים להורות על מבנהו דרך משל. **במורה הנבוכים** (ח"א פמ"ג) הוא מוסיף ומבאר שכנפי המלאך רומזים לדרך הפעולה שלו:

כל כנף שנאמר במלאכים עניינו 'סתר', התבונן נא אמרו 'בשמים יכסה פניו ובשמים יכסה רגליו' [ישעיהו ו', ב], שסיבת מציאותו - כלומר המלאך - נסתר ונעלם מאד והוא פניו. וכן הדברים אשר הוא סיבתם, כלומר המלאך, שהם רגליו... גם הם נסתרים.

וכך הוא כותב **במורה הנבוכים** (ח"א פמ"ט):

ונבחרה תנועת התעופה להורות על היותם חיים, כיון שהיא היותר שלמה בתנועה המקומית [= בתנועת החי ממקום למקום (הרב קאפח)] של בעלי החיים הבלתי מדברים... והאדם חושב אותה שלמות גדולה.

יוצא שלדעת הרמב"ם, היות המלאך 'בעל כנפיים', מלמדנו גם שהוא צורה ללא חומר, וגם מורה על חיוניות ופעילות ענפה של המלאכים, ויחד עם זה מקורם אינו נגלה, והשפעתם אינה משאירה עקבות.

ה. לא תעשה לך פסל⁵²

עתה נתייחס לשאלה השלישית שהוצגה בראש המאמר: אם עשיית תמונות או פסלים אסורה בגלל זיקתה לעבודה זרה, מה פשר הציווי להכניס כרובים במשכן ובבית המקדש? ובלשונו של ר"י אברבנאל:⁵³

בענין הכרובים שצווה יתברך לעשות על הכפורת, כי הנה יראה שהיה עובר בזה על 'לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת'. ואיך צווה אותם לעשות מה שהוזהרו עליו?

לשאלה זו הוצעו הסברים שונים. ר' חזקיה ב"ר מנוח, בעל החזקוני, מבאר:

כאן התיר צורת הכרובים שהרי לא נעשו להשתחוות אלא לישבתו [של הקב"ה], דוגמא כרובים דכסא הכבוד,⁵⁴ ודברים הרבה כאלו מצאנו בתורה כמו שכתוב: 'כל

52. לפי ר"י אברבנאל, זה הפסוק הבעייתי - ראה להלן. ברם, יש לציין שעיקר הבעיה נובע מהפסוק: "לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם" (שמות כ', יט).

53. בפירושו על שמות כ"ה, א שאלה ב. וראה על זה י' נחשוני (לעיל, הערה 10), עמ' 337-338.

54. על פי מה שנאמר בישעיהו ו', א-ב.

על משמעותם של הכרובים במשנת הרמב"ם

העשה בו מלאכה יומת' [שמות ל"ה, ב], והתיר לעשות בה תמיד, מוסף, מילה. ערות אשת אח, וייבום. 'לא תלבש שעטנז' [דברים כ"ב, יא], 'גדלים תעשה לך' [שם, יב].⁵⁵

לפי החזקוני, ייעוד הכרובים הוא להיות הבסיס שעליו תשכון כביכול השכינה,⁵⁶ ולכן לא קיים חשש שהם יהיו אובייקט לפולחן.

לשיטת ריה"ל וראב"ע, הסוברים כי הכרובים מהווים כלי מועיל להורדת כוח העליון, איסור הפסלים אינו מתייחס אלא לצורות שאינן מועילות באשר הקב"ה לא ציווה ליצור אותן, כמו למשל עגל הזהב.

ניתן ליישב את השאלה לפי שיטת הרמב"ם. הרמב"ם סובר כי איסור ליצור דמות אדם היא גזרה בלבד - על אף העובדה כי איסור זה הוא מן התורה:

האזהרה שהזוהרנו מלעשות צורת האדם⁵⁷ מן המתכות, האבנים, העצים ודומיהם, אף על פי שלא נעשו כדי לעבדם, וזאת כדי להרחיק מלעשות הצורות בכלל, כדי שלא יחשבו עליהם מה שחושבים ההמונים, כלומר עובדי עבודה זרה, שחושבים שיש לצורות השפעה (ספר המצוות לרמב"ם לא תעשה ד).

האיסור 'לעשות צורת האדם' איננו המצווה היחידה שהרמב"ם משייך לקטגוריה ייחודית זו של מצוות שכל כולן ניתנו כסייג למצוות חמורות יותר. לדוגמה, בהלכות דעות (פ"ז ה"ח) הוא מסביר בכך את טעם מצוות 'לא תטר': "שכל זמן שהוא נוטר את הדבר וזוכרו שמא יבא לנקום. לפיכך הקפידה תורה על הנטירה". בתורה יש איסורים נוספים שלפי משמעותם הפשוט ניתנו כדי לא לעבור על לאו חמור יותר, לדוגמה: לנזיר אסור לאכול ענבים לחים או יבשים וכל הקשור לענבים - כגון קליפה, חרצנים וכדומה - אף על פי שהם אינם משכרים כמו יין, ולכאורה האיסור מפני החשש שיבוא לידי שתיית יין. האיסורים 'בל יראה' ו'בל ימצא' אוסרים ראיית חמץ או הימצאותו ברשותו של ישראל בפסח, אף על פי שעיקר האיסור הוא ודאי אכילת החמץ, ונראה שאיסורים אלו ניתנו כדי להרחיק מן העברה של אכילת חמץ.⁵⁸ נמצאנו למדים שלפעמים מוסיפה התורה סייג למצווה חשובה במיוחד כדי להרחיק את האדם מהאיסור החמור יותר. בדרך כלל, הדבר מורגש בזה שהעובר על

55. בפירושו לשמות כ"ה, יח. מקור הדברים במדרש לקח טוב, ראה בתורה שלמה על אתר, סעיף קלב.

56. ראה הסברו של רמב"ן לעיל.

57. מצד שני, אין כל איסור ליצור צורת בהמה, וכך מובא בהלכות עבודה זרה (פ"ג ה"א): "צורות הבהמות ושאר נפש חיה חוץ מן האדם וצורות האילנות ודשאים וכיוצא בהן מותר לצור אותם ואפילו היתה הצורה בולטת". יוצא שלפי פירושו של רשב"ם - שהכרובים היו בדמות עופות - אין שום שאלה.

58. נציין שמוני המצוות ורושמי טעמיהן ושורשיהן לא ציינו שאיסורים אלו ניתנו בתור סייגים לאיסורים חמורים יותר, אלא כל לאו ולא עומד בזכות עצמו ואינו נספחו של לאו אחר, חמור ככל שיהיה.

הסייג חייב עונש קל יותר מאשר מי שעובר על המצווה העיקרית. והנה, העושה צורת האדם חייב לכל היותר בעונש מלקות, ואילו המקבל עליו צורת אדם כאלוה חייב סקילה. אם כן, מתברר כי הסייגים הרבים שהתקינו חז"ל נובעים מעיקרון שבא לידי ביטוי כבר בתורה עצמה. חז"ל סבורים אפוא שבנושא הזה הורתה התורה את הדרך, וכשם שהיא מסייגת את דבריה, כך עלינו לסייג לא רק את דבריה אלא גם את דברינו:

ועשו סייג לתורה, ועשה סייג לדבריך כדרך שעשה הקב"ה סייג לדבריו... איזהו סייג שעשתה תורה לדבריה? הרי הוא אומר: 'ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב' (ויקרא י"ח, ט). יכול יחבקנה וינשקנה וידבר עמה דברים בטלים? תלמוד לומר: לא תקרב.⁵⁹

נמצא שפעולת הסייג נמסרה לחכמים לאחר שלמדו כי התורה בעצמה עשתה סייג לדבריה ובכך היא הורתה לנו את הדרך.

אם כן, אין כל פלא שהתורה ציוותה על יצירת 'פסלים' במשכן או במקדש, באשר איסורם אינו קיים מצד עצמו, אלא בתורת גזרה שמא האנשים יבואו לעבוד אותו. באמצעות רעיון הדומה לזה שהוביל לעיקרון הידוע, שאין שבות במקדש,⁶⁰ לא מצא הקב"ה לנכון לאסור עשיית צורות אדם במשכן או במקדש.

ו. סיכום

מצוות הכרובים שייכת לקטגוריית המצוות שאינן מבוארות במקרא. במאמר זה הוצגו מספר גישות להסבר מצוות הכרובים. ראינו שישנם חילוקי דעות בנושא צורת הכרובים. גם על תפקידם ועל משמעותם אין תמימות דעים בין הפרשנים: מצד אחד, ישנם הוגים הרואים בכרובים מכשירים יעילים להעברת כוחות עליונים (ריה"ל וראב"ע) או לקליטת השכינה (רמב"ן), ומצד שני יש כאלה שלא משייכים להם כל פעולה עילאית, ואינם רואים בהם אלא רק סמל ותזכורת לקיום המלאכים ליד הקב"ה (רמב"ם), או אמצעי מידע על מצב היחסים בין הקב"ה לעם ישראל (משך חכמה). כמו כן הסברנו שלפי הרמב"ם האיסור ליצור או להחזיק פסלים אינו קיים בזכות עצמו, אלא הוא כעין גזרה מאת ה' מחשש שהאדם יעבוד עבודה זרה. לכן, מובנת העובדה שהקב"ה צווה על בני ישראל להכניס כרובים בהיכל, היות ויש בזה תועלת עקרונית.

59. אבות דרבי נתן נ"א פ"א, מהד' שכטר עמ' 3.

60. בבלי עירובין קב ע"א ו - קג ע"ב.